

Tempodifferentiatie

*De Lezersbrief van de Dag (Volkskrant 25/1/2010) ging over tempodifferentiatie in het basisonderwijs.¹ Henk Stokhorst pleit voor **homogene niveaукlassen** (ability streaming): leerlingen van ongeveer gelijk niveau worden samen in één klas geplaatst en doorlopen het curriculum in een tempo dat is aangepast aan hun beginniveau en capaciteiten. En waar scholen dat niet voor elkaar krijgen, moeten volgens Stokhorst **homogene niveauscholen** worden gesticht: speciale scholen voor kinderen met een lager beginniveau of tempo, en natuurlijk ook speciale scholen voor kinderen met een hoger beginniveau of tempo. Hij is dus tegenstander van heterogene klassen, omdat kinderen daar volgens hem niet voldoende tot hun recht komen. Heterogene klassen leiden veelal tot leerachterstanden die zichzelf versterken, tenzij men tot zittenblijven besluit (invoering van **leerstofjaarklassen**). Stokhorst heeft kennelijk weinig fiducia in alternatieve oplossingen zoals variabele taakomvang (**individuele verrijkingstof**) en/of verdeling van de klas in **homogene subgroepen** (ability setting) om binnen de afzonderlijke schoolvakken differentiatie in leer-tempo te realiseren, afgestemd op de leertijd die de desbetreffende niveaugroep nodig heeft. Of anders gezegd: kennelijk is hij de mening toegedaan dat interne differentiatie binnen het bestaande klasverband (verrijking dan wel 'setting') slechts haalbaar is als de klas niet te groot en niet te heterogeen is.*

Het voorstel van Stokhorst, invoering van homogene niveaукlassen of -scholen, heeft de charme van eenvoud en rationaliteit. Het is wellicht een reëel alternatief zolang de klassen te groot zijn voor effectieve differentiatie binnen het bestaande klasverband. En het kan voortbouwen op reeds opgedane ervaring met niveaudifferentiatie tussen scholen (regulier versus speciaal onderwijs, algemeen bijzonder onderwijs versus openbaar onderwijs, e.d.). Maar daarbij moeten we wel op een aantal risico's letten:

1. Tempodifferentiatie mag het eindniveau niet aantasten

Als we nou toch aan het rationaliseren slaan, laten we dan ook minimum-eindtermen voor de basisschool vastleggen. Door de invoering van niveaукlassen en -scholen kan iedere leerling de basisschool in een optimaal tempo doorlopen, maar het risico is dat men bij voorbaat accepteert dat de meeste leerlingen uit de 'slechtere' niveaукlassen of -scholen de eindtermen niet zullen halen. Een beter uitgangspunt is: kinderen moeten in principe op de basisschool blijven totdat ze de eindtermen bereikt hebben, ook al kost dat een jaartje extra. Een voorwaarde daartoe is dat de onderwijskwaliteit ook voor de lagere niveaукlassen en -scholen gegarandeerd wordt.

2. Het vereiste zorgniveau mag geen rol spelen

Het speciaal onderwijs is een vergaarbak. Het fungeert enerzijds als een onderwijssoort voor kinderen met een lager beginniveau of lagere capaciteiten, maar anderzijds als een vergaarbak van zorgleerlingen (leerlingen die extra zorg behoeven). Bij invoering van het plan-Stokhorst bestaat het risico dat deze situatie gecontinueerd wordt. Vergeten wordt dat zorgleerlingen, bij consequente doorvoering van het plan, recht hebben op een *passende* niveaукlas of -school, die dus is aangepast aan hun beginniveau en capaciteiten. Het zou onrechtvaardig zijn als zij in een 'slechtere' niveaукlas of -school worden geplaatst, enkel en alleen omdat ze extra zorg behoeven. Aan de andere kant zouden we, gewapend met enig optimisme, mogen verwachten dat het plan-Stokhorst door betere ondersteuning van risicoleerlingen (en adequaat gebruik van reboundvoorzieningen) tot vermindering van het aantal zorgleerlingen zou kunnen leiden.

3. Taalachterstand mag geen dominante rol spelen

Een derde risico van het plan-Stokhorst is dat leerlingen die met een taalachterstand het basisonderwijs instromen, in een te lage niveaукlas of -school terecht komen en in die 'stream' gevangen blijven. Het gaat vooral om kinderen van laagopgeleide ouders, allochtonen en streektaalsprekers. Misschien hebben ze wel de capaciteiten voor een hogere niveaукlas of -school, mits ze tijdig hun taalachterstand inlopen. Zij zijn gebaat bij onderdompeling in een omgeving waarin Standaardnederlands wordt gesproken en waar ze intensief kunnen oefenen om hun beheersing van het Standaardnederlands te verbeteren. Het plan zou daarom moeten voorzien in **schakelklassen** waar kinderen hun taalachterstand via een intensief traject kunnen inlopen, waarna ze alsnog in een niveaукlas of -school worden geplaatst die optimaal bij hun capaciteiten aansluit.

4. Niet sjoemelen met de toelatingscriteria tot de hogere niveaукlassen en -scholen

Het succes van het plan-Stokhorst staat of valt met waarborgen voor de toegankelijkheid van de hogere niveaукlassen en -scholen. Het risico is echter dat het plan ondermijnd wordt doordat ouders uit de betere milieus hun uiterste best doen hun kinderen in een zo hoog mogelijke niveaукlas of -school geplaatst te

krijgen, ook al wordt dat niet gerechtvaardigd door hun beginniveau en capaciteiten. Op die manier wordt de niveaunklas heterogener dan in het plan-Stokhorst was voorzien. Bovendien kunnen er capaciteitsproblemen optreden waardoor kinderen uit lagere milieus achter het net vissen en in een lagere niveaunklas geplaatst worden dan waarop ze gezien hun beginniveau en capaciteiten aanspraak zouden mogen maken. Het is dus van wezenlijk belang dat er objectieve procedures worden ontworpen voor de toelating tot de hogere niveaunklassen en -scholen en dat die procedures eerlijk worden toegepast.

5. Scientific class management

Maar ook al houdt men de aspiraties van de ouders in toom, dan nog is het welslagen van Stokhorsts plan sterk afhankelijk van de kwaliteit van het managementsysteem. Het plan berust op de vooronderstelling dat men bereid en in staat is 'wetenschappelijk' te determineren voor welke niveaunklas de leerling geschikt is. Bij interne differentiatie (verrijkingsstof of 'setting') binnen een bestaand, heterogeen klasverband, kan de leerkracht eenmaal genomen beslissingen nog vrij gemakkelijk corrigeren, maar bij indeling in niveaunklassen of -scholen is dat veel minder het geval. Ook is herplaatsing *voor de leerling* zeer ingrijpend: hij/zij raakt de vertrouwde sociale omgeving van de klas kwijt en moet zich in een nieuwe klas (en eventueel in een nieuwe school!) invechten. Dat kan ertoe leiden dat men ervan afziet een 'verkeerde' determinatie te herzien. Maar daarmee tast men het plan-Stokhorst in zijn grondslag aan, want het doel was nu juist de klassen relatief homogeen te houden.

Een bijkomend probleem is dat ook 'juiste' determinaties na verloop van tijd wellicht achterhaald blijken te zijn. Een leerling is immers per definitie een persoon-in-ontwikkeling. Als hij (zij) in een ontwikkelingsspurts raakt, is er wellicht aanleiding hem naar een hogere niveaunklas te verwijzen. En mocht z'n ontwikkeling onverhoopt vertraagd raken, dan moet hij wellicht naar een lagere niveaunklas worden teruggezet.

Er is dus alle reden om bij 'ability streaming' brede klassen te formeren die elkaar qua begaafdheid dakpansgewijs overlappen, zodat er niet teveel met de leerlingen gesold hoeft te worden. Maak dus de klas niet té homogeen en vul 'ability streaming' waar nodig aan met interne differentiatie binnen de klas.

6. Heilzame heterogeniteit

Een zesde risico van het plan-Stokhorst is dat niveaunklassen en -scholen zó homogeen worden dat belangrijke didactische en pedagogische doelen in het gedrang komen:

- a) Voor het inhalen van taalachterstanden (zie 3) is het van belang dat taalarme leerlingen intensief met taalvaardige leerkrachten en medeleerlingen omgaan. Als men de taalarme leerlingen in de lagere niveaunklas of -school plaatst en de taalvaardige leerlingen in de hogere, dan wordt die mogelijkheid geblokkeerd.
- b) Langs dezelfde lijn redenerend, zou men moeten vasthouden aan klassen waarin kinderen uit hogere en lagere milieus met elkaar optrekken, zodat kansarme leerlingen de mogelijkheid houden hun blikveld te verruimen en met de Nederlandse mainstreamcultuur kennis te maken. Andersom verruimen kinderen uit hogere milieus hun horizon door met kinderen uit lagere milieus en uit andere culturen om te gaan. Verder kunnen *nerds* profiteren van de omgang met kinderen die hun bijvoorbeeld in motorisch opzicht vooruit zijn.
- c) Ook hebben heterogene klassen en scholen als specifiek voordeel dat daarmee de maatschappelijke integratie van (kinderen uit) etnische minderheidsgroepen bevorderd wordt. Een risico van het plan-Stokhorst is dat maatschappelijke segregatie, isolatie, discriminatie en uitsluiting in de hand wordt gewerkt. Dat staat tevens op gespannen voet met het beleid gericht op bestrijding van polarisatie en radicalisering.
- d) Ten slotte is een didactisch en pedagogisch voordeel van heterogene klassen dat leerlingen die al iets verder gevorderd zijn hun klasgenoten kunnen helpen. Daar leren ze zelf ook veel van.

Ik heb met dit blogbericht niet de pretentie gehad nieuwe gezichtspunten aan te dragen. Mijn wijsheid komt merendeels uit de oude doos.² Ik heb slechts getracht met enig gezond verstand (maar zonder diepgaande kennis van het basisonderwijs) de levensvatbaarheid van het plannetje van een Volkskrantlezer te onderzoeken.

Wes Holleman
weblog onderwijs 27-1-2010
<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ <http://extra.volkskrant.nl/opinie/artikel/show/id/5018>

² Titus Geerligs & Tjipke van der Veen (1989⁵). *Lesgeven, Interne differentiatie in de praktijk*. Van Gorcum.